

ЗАЩО ДОСТЪПЪТ ДО СВИДЕТЕЛСТВА
НЕ Е НЕОБХОДИМО УСЛОВИЕ
ЗА НАЛИЧИЕТО НА ЗНАНИЕ?

Философията:
предизвикателства
и перспективи

Марина Бакалова

WHY ACCESS TO EVIDENCE
IS NOT A NECESSARY
CONDITION FOR KNOWLEDGE?

Marina Bakalova

Abstract. This article is inspired by a long-lasting debate with a friend and colleague of mine Anna Ivanova about the role of evidence in a general analysis of knowledge. The article summarizes the key points in the debate between epistemic internalists and epistemic externalists, and highlights some of the major arguments undermining the epistemic internalism, according to which access to evidence is not a necessary condition for knowledge.

Key words: epistemic externalism, epistemic internalism, evidence, justification.

Общоприето е твърдението, че не можем да знаем нещо, без да имаме основания в полза на нашето вярване или умело извършено действие. Какви обаче точно са основанията, които ни гарантират знание? В основата на аналитичната епистемология лежи именно този въпрос и той дава началото на централния за тази дисциплина дебат за *оправдаването (justification)*. Тук ще използваме „оправдане“ като общ технически термин за основанията, които подкрепят дадено вярване или действие. За улеснение, по-нататък няма да говорим за действия, а само за наши вярвания, убеждения и пр. В българския език съществуват две понятия за наличие на оправданост в горепосочения смисъл, разграничението между които разкрива важен аспект от дискусиите за оправдаването в англосаксонската традиция. Това е разграничението между *основателност*¹ и *обоснованост* на вярванията. Вярванията ни, резултат от възприятие например, са *основателни*, без да са *обосновани*, но това е достатъчно,

за да ги считаме за знание. В допълнение към своя произход, т.е. основателност, едно вярване е добре *обосновано*, когато познаващият има достъп (реален или потенциален) до свидетелства, които подкрепят това вярване. В общия случай вярванията са просто *основателни*, когато са произведени от надеждна познавателна способност. Например, ако познаващият е късоглед, той не може основателно да формира вярвания относно предмети в далечината въз основа на зрението си без коригиращо устройство. Абсолютно всички наши вярвания или действия трябва да са основателни, за да се считат за знание или за израз на знание. За една група от пропозиционалните ни вярвания, например вярванията, които са резултат от разсъждение, се счита, че те са *основателни*, ако са добре или зле *обосновани*.

Настоящата статия е посветена на опозицията между две влиятелни позиции в епистемологията – интернализъм и екстернализъм относно оправданието². Според интернализма всички наши вярвания трябва да са обосновани, за да се считат за знание. С други думи, в полза на всяко вярване, кандидат за знание, трябва да имаме достъп до подкрепящо свидетелство. Нека вземем за пример вярванията, основани върху спомени. Ако съм убедена, че вчера съм видяла Ива в магазина, трябва да използвам спомена си като свидетелство в полза на това вярване, за да се счита, че зная. Екстерналистите Твърдят обратното, че в този случай не съдържанието на свидетелството, а източникът, т.е. добре функциониращата ми памет, дава статут на оправданост на вярването ми.

В настоящата статия целим да покажем, че достъпът до свидетелства не е необходимо условие за знание. С други думи ние твърдим, че основна епистемична³ роля по отношение на знанието ни играе основаването върху определена способност, а не обосноваването. Как нашето твърдение се отнася към групата от пропозиционални вярвания, за които е особено важно да имаме доводи и

¹ Благодаря на Анна Иванова за въвеждането на този термин, виж. статията ѝ в настоящия сборник, с. 92–101.

² Повече за епистемологическия интернализъм и екстернализъм на български език, вж. Иванова 2019, Карагеоргиева 2013: 174–178 и Бакалова 2005.

³ Терминът „епистемичен“ се отнася до условието за оправданост.

свидетелства? По отношение на тях ние твърдим, че обосноваването им трябва да е реализирано от надеждна способност. С други думи ние приемаме, че в някои случаи е необходим достъп до свидетелства, когато основаването минава през обосноваване, например по време на рационално обмисляне, но ключова епистемична роля в този процес играе качеството на способността, чрез която използваме свидетелството.

Нека се върнем към корените на дискусиата. Познат на всички е въпросът „Откъде знаеш, че това, което твърдиш, е вярно?“. Според трилемата на пирониста Агрипа всяка дискусия след този въпрос може да тръгне по три различни пътя⁴. В първия случай посочваме основанието за вярването ни, но опонентът ни не е удовлетворен и пита откъде сме сигурни в него? Тогава ние посочваме следващо основание, което уж потвърждава правдоподобността на първото и тъй като въпросът може да се повтаря до безкрайност, този път води до безкраен регрес. Безкрайният регрес на обосноваването ни позволява да достигнем до твърда основа на знанието и поради тази причина той води до скептицизъм. Вторият възможен път, по който можем да тръгнем, ни отвежда към някакво основно вярване, което приемаме за крайно основание и отказваме да продължаваме по-нататък. Този път води до редица проблеми, основният от които е догматизъм. Третият път, по който можем да тръгнем, е да приемем нашето вярване за оправдано, защото е кохерентно с останалите вярвания, които имаме. Класическият проблем, до който ни отвежда този път, е, че е възможно да имаме твърде субективна система от кохерентни вярвания, която да е откъсната от външния свят и по този начин, в много случаи – от истината или фактите за нещата⁵. Нито един от тези три пътя не може да бъде приет безусловно като правилния път на обосноваването без по-нататъшен аргумент. Също така, нито едно обосноваване не може да избяга от трилемата на Агрипа. Следователно обосноваването не може да ни гарантира

⁴ Секст Емпирик приписва пет модуса на Агрипа, виж Annas, Barnes 2000. Те са сведени до три чрез изключването на първия и третия модус. Оттук се формира т.нар. „трилема на Агрипа“. За трилемата на Агрипа в съвременната епистемология виж Klein 2008.

⁵ За защита на кохерентизма по отношение на перцептивните ни вярвания виж Ivanova 2015.

знание, т.е. не е уместно да търсим основната епистемичната норма в достъпа до свидетелства.

Съвсем логично един от начините да разрешим трилемата на Агрипа е да намерим начин основната епистемична норма да не включва подкрепящи свидетелства. Ние вече заявихме нашата екстерналистка позиция, според която епистемичната норма е зависима от качеството на метода, който използваме при формиране на вярванията ни. Тази позиция обикновено се съчетава с втория път на Агрипа и се твърди, че тя благоприятства този втори път, така че с нейна помощ можем да решим, а не да избегнем трилемата (Sosa 1980). Ето как става това. Ако изискваме дадено вярване да е основано върху надеждна способност, ние закотвяме веригата на оправдаването в дадено вярване, но по недогматичен път. Ние приемаме вярването за оправдано, защото способността, която го формира, е надеждна, *de facto* надеждна. Какво означава това? Това означава, че способността реално, *de facto* е произвеждала повече истинни, отколкото неистинни вярвания в миналото, макар и ние да нямаме достъп до този факт.

Нека сега да надникнем в градината на нашия опонент. Дори нашият опонент да приеме горното решение на трилемата на Агрипа, той все пак може да твърди, че наличието на свидетелство е необходимо условие за знание. Неговият аргумент би бил, че свидетелствата са безспорно значим и важен инструмент за постигането на знание или на някаква степен на знание. А пренебрегването на свидетелства, от друга страна, е стандартен начин да изпаднем в заблуда. В своето есе „Етика на вярванията“ Уилям Кингдъм Клифърд илюстрира това, разказвайки следната история:

Един човек притежава стар кораб и се притеснява, че вече е опасно да го пуска да пътува в морето, но разходите за ремонт го тревожат. Той успява да се самоубеди, че корабът е в достатъчно добро състояние, за да тръгне на път. Тръгвайки на път обаче, корабът се разваля, потъва в открито море, а с него потъват и се удавят и всички на борда (Clifford 1877/1999: 70).

Клифърд твърди, че главният герой е отговорен за смъртта на хората на борда. Пренебрегването на свидетелството, което собственикът на кораба е имал, води до фатален край. Клифърд с основание заключава, че е грешно и неморално винаги, навсякъде и който и да било да вярва въз основа на недостатъчно свидетелство. Историята на Клифърд показва, че достъпът, чувствителността и обмислянето

на свидетелства имат важно отношение не само към нашите морални действия, но и към епистемичната нормативност, защото двете са свързани. Ние имаме моралното задължение да действаме въз основа на свидетелствата, с които разполагаме, но за да действаме съобразно със свидетелствата, ние първо трябва да формираме вярвания въз основа на тези свидетелства. По този начин свидетелствата са императивни. Когато имаме подкрепящи свидетелства, трябва да действаме или вярваме позитивно, а когато имаме оборващи свидетелства – обратното.

Безспорно горният аргумент е убедителен и говори в полза на нашия опонент. Нашето възражение рещу него обаче е, че свидетелствата може да са подвеждащи, а този факт има редица нежелателни следствия в епистемологията, които излагаме по-долу. Второ, за голяма част от нашите вярвания ние не обмисляме свидетелства, за да ги формираме. Да вземем като пример вярванията ни, основани върху възприятие. Когато формирам вярването „Съни тича към мен“, аз не се запитвам какво свидетелство имам в полза на това вярване, а формирам вярването спонтанно и това е достатъчно, за да го приема с основание. Основателно е, защото зрението ми и способността ми да разпозная Съни сред другите кучета в парка са добри. Следвайки нашето основно терминологично разграничение, ще кажем, че подобни вярвания са основателни, без да са обосновани. След като съществува една група от вярвания, за основателното приемане на които не е нужен достъп до свидетелства, то достъпът до свидетелства не е необходимо условие за знание.

В отговор на това възражение интерналистите мога да заемат позицията, известна като „ментализъм“ (Conee, Feldman 2001). Според менталистите нашите ментални състояния, например сетивните данни, имат статута на свидетелство, т.е. могат да ни убеждават. Например, ако ми изглежда, че Съни тича към мен, това ми служи като свидетелство, че тя наистина тича към мен. Допускането на менталистите е, че правим имплицитен извод от свидетелството към вярването. С други думи и по отношение на перцептивните ни вярвания ние се осланяме върху свидетелство.

Това изглежда като добро решение на гореспоменатия проблем от страна на интерналиста. Проблем обаче съществува, но от по-общ характер и с по-дълбоки корени. Проблемът е, че свидетелството по принцип ни свързва с истината само *понякога*. Това е фатално, ако

искаме да използваме достъпа до свидетелство като достатъчно условие за знание, което да ни свързва с истината във всички случаи. С други думи фактът, че свидетелствата не ни гарантират истина, е проблем, ако искаме да кажем, че знанието е истинно вярване, формирано въз основа на свидетелство. Защо? Отговорът на този въпрос ни отвежда към един от класическите проблеми в епистемологията, а именно проблемът на Гетие (Gettier 1963)⁶.

Да вземем следния пример, илюстриращ проблема на Гетие. Мая се разхожда в планината и на хълма в далечината ѝ се струва, че вижда орел. Тя формира вярването, че на хълма има орел. В действителност това, което Мая вижда, е камък с формата на орел, но зад него гнезди истински орел. Следователно вярването на Мая е истинно и то е основано върху свидетелство – менталното състояние на Мая, според което ѝ се струва, че вижда орел. Въпреки това в този случай не можем да приемем, че Мая знае, че на хълма има орел. Следователно знанието не е истинно вярване, формирано въз основа на свидетелство. Линда Загзевски твърди, че всеки анализ на знанието, който не предлага връзка, свързваща условието за оправданост с истината във всеки един случай, е обречен на проблема на Гетие (Zagzebski 1999: 101). Това е неизбежен проблем за интерналиста, защото достъпът до свидетелства сам по себе си не гарантира истинността на вярванията, съобразени с тези свидетелства.

Накрая, нека изложим един от общите проблеми на епистемическия интернализъм. Това е уязвимостта на гледище от картезианския скептически аргумент, което можем да реконструираме по следния начин:

1. За да знам, че *p*, трябва да отхвърля хипотезата, че някой мами систематично сетивата ми.
2. Няма как да отхвърля тази хипотеза въз основа на същото свидетелство, което може да е измамно.
3. Следователно, не мога да знам, че *p*.

От скептическия аргумент следва, че ако достъпът до свидетелства е необходимо условие за знание, то не можем да знаем нито един конкретен факт за външния свят. Разбира се, скептическият аргумент е радикален. Защитниците на интернализма могат да кажат, че в ежедневието не се изисква да отхвърляме скептическата хипо-

⁶ За проблема на Гетие на български вж. Карагеоргиева 2013: 52–60.

теза, за да знаем конкретни факти относно външния свят. В контекста на философската дискусия обаче този проблем няма как да бъде заобиколен.

Тези основни проблеми, свързани с епистемическия интернализъм, ни дават основание да заключим, че достъпът до свидетелства не може да бъде необходимо условие за знание в рамките на класическата дефиниция за знание.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

1. **Бакалова 2005**: Бакалова, М. Теории за оправдаването в аналитичната епистемология. *Онтологико-епистемологични оптики в събитието на съвременността*. Виртуален център за музика, култура и научни изследвания, с. 146–159. // **Bakalova 2005**: Bakalova, M. *Teorii za opravdavaneto v analitichnata epistemologia*. Virtualen tsentar za muzika, kultura i nauchni izsledvania, s. 146–159.

2. **Иванова 2019**: Иванова, А. Съгласия и опозиции в дискусиията интернализъм–екстернализъм. *Философия*, год. XXVIII, кн. 2, с. 119–127. // **Ivanova 2019**: Ivanova, A. Saglasia i opozitsii v diskusiyata internalizam–eksternalizam. *Filosofia*, god. XXVIII, kn. 2, s. 119–127.

3. **Карагеоргиева 2013**: Карагеоргиева, А. *Увод в съвременната теория на познанието*. Проектория. // **Karageorgieva 2013**: Karageorgieva, A. *Uvod v savremennata teoria na poznaniето*. Proektoria.

4. **Annas, Barnes 2000**: Annas, J., J. Barnes (ed. and trans.). *Sextus Empiricus, Outlines of Scepticism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edition.

5. **Clifford 1877/1999**: Clifford, W. K. The ethics of belief. *The ethics of belief and other essays*. T. Madigan, (ed.), Amherst, MA: Prometheus, 70–96.

6. **Conee, Feldman 2001**: Conee, E., Feldman, R. Internalism Defended. *American Philosophical Quarterly*, 38(1): 1–18.

7. **Gettier 1963**: Gettier, Ed. L. Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis* 23, pp. 121–123.

8. **Ivanova 2015**: Ivanova, A. Coherentist Justification and Perceptual Beliefs. *The Balkan Journal of Philosophy*. Vol. 7, 2: 107–115.

9. **Klein 2008**: Klein, P. Contemporary Responses to Agrippa's Trilemma. *The Oxford Handbook of Skepticism*. Greco, J. (ed.), OUP.

10. **Sosa 1980**: Sosa, E. The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge. *Midwest Studies in Philosophy*, vol. V: 3–25.

11. **Zagzebski 1999**: Zagzebski, L. What is Knowledge?. *The Blackwell Guide to Epistemology*. J. Greco and E. Sosa (eds.), Malden, MA: Blackwell.